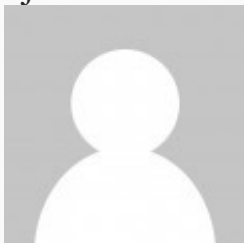

Martin Luther som velfærdsentreprenør

Alterbordsforside fra Torslunde Kirke på Sjælland. Ukendt kunstner 1561. Fotograf Niels Elswing/Nationalmuseet.

David Kyng 25.09.2021

HISTORIE // BØGER – Hvis man fortalte Martin Luther, at hans tanker blev anset for at være grundlaget for den moderne danske velfærdsstat, så ville han nok vende sig i sin grav (eller hvor han nu befinder sig). Ikke desto mindre hævdes det i bogen *Pligt om omsorg – velfærdsstatens lutherske rødder*, at Luther er den åndelige fader til den nordiske velfærdsmodel, og ikke mindst til den udformning denne har fået i Danmark.

Det er ikke noget nyt at knytte forbindelser mellem lutheranismen og den universelle, nordiske velfærdsmodel. Det har blandt andre Uffe Østergaard og Tim Knudsen gjort i mange år. Nationalkonservative, tidehvervske teologer har forsøgt forbinde al sand danskhed med luthersk teologi. Andre, som f.eks. Frederik Stjernfelt, opfatter **Martin Luther** som radikal antimodernist.

Påstanden er her, at den lutherske teologi rummer en række elementer, som kommer til udfoldelse i den nordiske velfærdsmodel

Især Tim Knudsen har lagt vægt på, at forbindelsen mellem lutheranisme og den nordiske velfærdsmodel går via den administrative struktur. Med den lutherske reformation blev kongen kirkens overhoved og overtog dermed også ansvaret for undervisning, fattigforsorg og meget mere.

Præsterne blev en del af det, der efterhånden blev til et statsapparat, og dermed fik staten en administrativ kapacitet, der muliggjorde fremvæksten af en universel velfærdsstat, dvs. en stat der stiller ydelser til rådighed for alle sine borgere.

Sociale forestillinger

I *Pligt om omsorg – velfærdsstatens lutherske rødder* er det ikke den type af koblinger, der lægges vægt på. Her er der fokus på det redaktørerne Nina Javette Koefoed og Bo Kristian Holm kalder *sociale forestillinger*.

Disse sociale forestillinger omfatter både ”ens selvforståelse og ens forståelse af andre mennesker og af samfundet i sin helhed – herunder i særlig grad ens forventninger, ens pligter og ens rettigheder over for en selv og andre” (s. 24). De sociale forestillinger, der behandles, vedrører gudsforhold, herskerideal, opdragelse, husstand, arbejde, forsørgelse af fattige og medborgerskab.

Påstanden er her, at den lutherske teologi rummer en række elementer, som kommer til udfoldelse i den nordiske velfærdsmodel. Den lutherske teologi forbindes ikke udelukkende med Martin Luther, men med det teologiske miljø i Wittenberg på Luthers tid.

Det gudsforhold, der installeres med lutheranismen, fjerner gejstligheden som nødvendigt mellemlid mellem Gud og den enkeltes frelse. Forestillingen om *det almindelige præstedømme* repræsenterer et anti-hierarkisk element i lutheranismen. Præsteskabet gøres ikke overflødig, men dets rolle begrænses til forkyndelse.

Nedskrivningen af kirkens rolle modsvarer af lutheranismens stærke pointering af pligten til at adlyde verdslige autoriteter. For Martin Luther sidestilles lydighed overfor autoriteterne med lydighed overfor Gud.

Selvom ægteskabet ikke mere blev anset for et sakramente, blev det nu rammen om det sande, hellige liv

Dette kommer f.eks. til udtryk i den danske enevælde, hvor herskeren er konge af Guds nåde, men hvor han i magtens udøvelse er underlagt Gud. Lutheranismens herskerideal har rødder tilbage til stoicismen (bl.a. Cicero og Seneca). Billedet af den gode hersker tager farve af faderfiguren. Herredømmet skal udøves med blik for omsorgen for de undergivne. Dette herskerideal kan også genfindes i den ikke-lutherske del af renæssancehumanismen.

Opdragelse og husstand

Martin Luther lagde stor vægt på, at alle fik en grundlæggende forståelse af troens indhold. Til det formål udgav han *Den lille katekismus*, som hurtigt blev oversat til dansk, og som alle skulle tilegne sig som *børnemad*. Børnelærdommen kom yderligere i fokus med statspietismen i 1700-tallet, hvor skolegang og læsefærdighed blev yderligere udbredt.

Hvis man under katolicismen ville leve op til idealet om et sandt kristeligt liv, så skulle dette udleves adskilt fra *verden* i et kloster. Lutheranismen opvurderede livet i *kald og stand*. Selvom ægteskabet ikke mere blev anset for et sakramente, blev det nu rammen om det sande, hellige liv. ”Ikke alene var livet i husstanden det eneste mulige i et luthersk samfund; ægteskabet og familien blev en social forestilling om det gode liv” s. 165.

Husandagten i hjemmet med husfaderen for bordenden blev idealet for hverdagsfromheden. Husfaderen havde ikke kun ansvar for sine børns og tjenestefolks fysiske behov, men også for deres åndelige.

Lutheransk arbejdsetik

Ud over redaktørerne har 3 andre forfattere bidraget til bogen. Det fremgår ikke af indholdsfortegnelse, forord eller indledning, hvem der har skrevet hvilke kapitler.

Det skal man ind i de enkelte kapitler for at finde frem til. De forskellige kapitler er også meget ensartede mht. synsvinkel og fremstillingsform.

Et kapitel, (som også er bogens mest interessante), skiller sig dog lidt ud. Det er kapitel 5 af sociologen Gorm Harste om *Den lutherske arbejdsetik i Danmark*. Alle kapitler sluttet af med et perspektiverende afsnit, men de fleste er meget forsigtige i perspektivering til nutiden. Gorm Harste er langt mindre tilbageholdende i perspektivering både i tid og rum.

Først med konkurrencestatstænkningens gennembrud er arbejdet som social pligt blevet det altdominerende paradigme. Det afspejler sig også i statsministerens nylige udtalelser om, at arbejdet ikke (nødvendigvis) skal være en nydelse

Harste inddrager en lang række klassiske sociologers behandling af arbejdsetikkens betydning for skabelsen af det moderne samfund – selvfølgelig ikke mindst Max Webers *Den protestantiske etik og kapitalismens ånd*. Ifølge Weber var det især den calvinistiske arbejdsetik, der banede vejen for kapitalismen. For Calvin var spørgsmålet om frelse forudbestemt, men hvis man havde økonomisk fremgang, blev det set som et tegn på, at man var frelst.

Gorm Harste mener, at den lutheranske arbejdsetik er endnu mere krævende end den calviniske. For Martin Luther var arbejdet et kald, en social pligt og et udtryk for næstekærlighed. Derfor er det i de nordiske lande, man finder de højeste beskæftigelsesfrekvenser, hvor arbejdet i særlig grad er identitetsskabende, og hvor de fleste betaler deres skat med glæde.

Harste har mange sjove koblinger mellem lutheransk arbejdsetik og moderne managementtænkning. Her er ingen modsætning mellem *omsorgen* for medarbejderne og mobiliseringen af de sidste arbejdsressourcer. Harste er dog ikke blind for, at militariseringen af den dansk-norske og den svensk-finske stat også er en væsentlig forklaringen på den fremherskende arbejdsetik.

Man kunne måske også have været kommet ind på, at arbejdspligten ikke altid har været håndhævet lige rigtigt i de nordiske lande. I den klassiske velfærdsstats dage blev store dele af befolkningen forsørget *passivt* af staten. Først med konkurrencestatstænkningens gennembrud er arbejdet som social pligt blevet det altdominerende paradigme. Det afspejler sig også i statsministerens nylige udtalelser om, at arbejdet ikke (nødvendigvis) skal være en nydelse.

Tiggeri og medborgerskab

De fattige havde en særlig funktion i katolicismens *frelsesøkonomi*. De gav andre mulighed for gennem almisser at forbedre deres gudsforhold. Denne *frelsesøkonomi* gjorde Luther op med. Fattigdom var ikke længere et ideal. Arbejdet var vejen til integration i det sociale, og derfor et krav til (næsten) alle.

Tiggeriet skulle begrænses mest muligt. Dette blev udledt af buddet om, at man ikke må stjæle, og arbejdspligten blev set som et udtryk for næstekærlighed.

Man kan således hævde, at en række af de sociale forestillinger, der satte sig igennem med den lutherske reformation, har været forudsætninger for skabelsen af den danske/nordiske velfærdsmodel

Bogens sidste kapitel behandler junigrundlovens forestilling om medborgerskab. Valgret var knyttet til status som husstandsoverhoved. Samtidigt indeholdt grundloven visse sociale rettigheder, som ret til skolegang og principielt også ret til forsørgelse.

Denne forsørgelse af de fattige varetog staten i samarbejde med den private filantropi. De reformer der blev gennemført i 1890'erne, som lagde grunden til velfærdsstaten, var ikke entydigt universalistiske, men byggede delvist på et forsikringsprincip.

Man kan således hævde, at en række af de sociale forestillinger, der satte sig igennem med den lutherske reformation, har været forudsætninger for skabelsen af den danske/nordiske velfærdsmodel. Det drejer sig især om vægten på alles inddragelse i det sociale og gensidigheden i forpligtelserne, hvor man har pligt til at underlægge sig myndighederne på alle niveauer, men hvor disse også er underlagt et krav om at yde omsorg for deres undergivne.

Den lige vej fra Martin Luther til velfærdsstaten

Man kan altså finde paralleller mellem sociale forestillinger i lutheranismen og i den moderne velfærdsstat. Men var der tale om en nødvendig udvikling, hvor velfærdsstaten allerede lå i kimform i det tidlige moderne, lutherske samfund?

Det tager bogens forfattere ikke klart stilling til. De afviser ikke, at andre faktorer kan have været medvirkende til dannelsen af den nordiske velfærdsstat. Her kunne ikke mindst arbejderbevægelsen være relevant at inddrage, men den falder udenfor den kronologiske ramme, som bogen bevæger sig inden for.

Træsnit af Lucas Cranach den yngre fra 1546.

Bogen dækker selve reformationstiden, enevælden og pietismen i 1700-tallet. Sidste kapitel bevæger sig op i 1800-tallet. Den lutherske ortodoksi fra slutningen af 1500-tallet til midten af 1600-tallet behandles meget sporadisk. Det sammen gælder oplysningstiden, hvor det nærmest forudsættes, at pietismens forestillinger er sammenfaldende med oplysningstidens.

Hvis formålet var at studere sammenhængen mellem lutheranisme og den nordiske velfærdsmodel, ville det være relevant også at inddrage Sverige. I forordet står der, at der har været et samarbejde med kolleger fra Uppsala Universitet om forskelle og ligheder mellem Sverige og Danmark, men bortset fra de allersidste linjer i bogen fremgår det næsten ikke

De sammenfald mellem lutheranismens og velfærdsstatens sociale forestillinger, som man kan konstatere, befinder sig på et meget overordnet plan, og forskellene er ikke mindre iøjnefaldende. En række af de sociale forestillinger, der er behandlet her, f.eks. om gensidigheden i de sociale relationer og herskernes forpligtelser overfor deres undergivne, vil man også kunne genfinde i andre religioner eller filosofiske systemer.

Man kan også sætte spørgsmålstegn ved om religiøse doktriner, som f.eks. lutheranismen, har en essens, eller i højere grad er præget af plasticitet. Måske kunne andre sider af lutheranismen have været aktualiseret under andre omstændigheder? I så fald ville det være relevant at undersøge, hvorfor netop disse sider af lutheranismen kom til at præge de nordiske velfærdsstater.

Bogen behandler næsten udelukkende danske forhold. Hvis formålet var at studere sammenhængen mellem lutheranisme og den nordiske velfærdsmodel, ville det være relevant også at inddrage Sverige. I forordet står der, at der har været et samarbejde med kolleger fra Uppsala Universitet om forskelle og ligheder mellem Sverige og Danmark, men bortset fra de allersidste linjer i bogen fremgår det næsten ikke.

Et transnationalt og komparativt perspektiv (som der er ansatser til i Gorm Harstes kapitel, ville kunne skærpe bogens pointer. Bogen er et resultat af et større forskningsprojekt om *Lutherdom og dansk samfundsudvikling*. En udvidelse af projektets kronologiske og geografiske genstandsfelt kunne måske føre til endnu mere interessante resultater i fremtiden.

Nina Javette Koefoed og Bo Kristian Holm (red.): *Pligt og omsorg – velfærdsstatens lutherske rødder*

Gads Forlag 2021. 320 sider. 349,95 kr.

AnmeldelserbøgerDanmarkDavid KynghistorieKulturhistorieMartin

LutherreformationenVelfærdsstat

David Kyng